

Od Mickiewicza do Masłowskiej

Beitrag vom: 29.09.2015

Rezension von Dr. Marta Brzezińska Redaktionell betreut von Dr. Justyna Górny

Publikacja „Od Mickiewicza do Masłowskiej. Adaptacje filmowe literatury polskiej” ukazała się w serii „Literatura na ekranie”, jako jej siódmy tom. Wcześniej opublikowano w niej antologię tekstów poświęcone filmowym przygodom literatury hiszpańskiej, angielskiej, amerykańskiej, czeskiej, włoskiej i japońskiej. Książka zawiera osiemnaście artykułów.

Wydaje się, że problematyka adaptacji filmowej jest dobrze rozpoznana w piśmiennictwie filmoznawczym polskim i obcym, jednak opracowań jej dotyczących nigdy nie jest za wiele. Proces dostosowywania oryginału literackiego do potrzeb filmowego medium nie ma bowiem stałego charakteru, może dokonywać się z różnym efektem oraz zagarnia wciąż nowe obszary i konteksty – medialne, historyczne, czy teoretyczne. Zagadka udanej adaptacji nieustannie przyciąga twórców filmowych. Niektórzy z nich właśnie poszukiwaniu przepisu na adaptacyjny sukces zawdzięczają reżyserskie spełnienie i stałe miejsce w annałach filmowej historii, a proces adaptowania dzieła literackiego na ekran, dokonujący się wciąż na nowo w wielu odsłonach, może mieć moc stwarzającą, odnawiającą, reinterpretującą – filmowy styl, kanon, czy gatunek.

Publikacja pod redakcją Tadeusza Lubelskiego jest pod względem charakteru piśmiennictwa książką udaną i ciekawą. Wpisuje się zresztą świadomie w swego rodzaju kontynuację dokonań Alicji Helman, która właściwie ukonstytuowała w polskim filmoznawstwie temat filmowych adaptacji literatury i występuje w tomie jako jedna z autorek (jest też inicjatorką serii). Tadeusz Lubelski we wstępie do całości selektywnie przybliży kontekst badań nad adaptacją, umieszczając w nim swoje opracowanie i wyjaśniając porządek zastosowany do rozpatrywanego materiału. Wyraża nadzieję, że „tom oddawany [...] do rąk czytelników dobrze zdaje sprawę zarówno ze swoistości filmowych analiz polskiej literatury, jak i z tego ich aspektu, który upodabnia je do uniwersalnych, od stu kilkunastu lat obserwowanych na świecie, cech tego procederu” (s. 17). Niewątpliwie, w ogólnym ujęciu ten zamiar się powiódł.

Redaktorowi „Od Mickiewicza do Masłowskiej” udało się zgromadzić znakomitych autorów, którzy w złożonych, nierzadko bardzo obszernych tekstach mierzą się z dziełami pióra autorów będących w większości klasykami literatury polskiej, jak Adam Mickiewicz, Bolesław Prus, Władysław Reymont, Witold Gombrowicz, czy Stanisław Lem. To mierzenie się, zmaganie dokonywane jest w sposób przede wszystkim wnikliwy, błyskotliwy, lecz przyjazny dla czytelnika, niehermetyczny, co czyni z „Od Mickiewicza do Masłowskiej” pozycję również o charakterze popularyzatorskim przy zachowaniu najlepszych reguł filmoznawczego pisania.

Przyglądając się zestawowi tekstów zgromadzonych w tomie można uznać, że udało się w nim zawrzeć coś w rodzaju kanonu – w zakresie zarówno dzieł literackich (rozpoznawalnych, ważnych, lubianych), jak i filmowych. Konstrukcja tomu zasugerowana już w tytule sprzyja takiemu odczytaniu – spina przeszłość filmową i literacką z utworami najnowszymi (choć trzeba przyznać, znacznie mniej licznie reprezentowanymi). Artykuły zgromadzone w tomie poruszają różne aspekty relacji między oryginałem, inspiracją literacką a filmem, omawiają filmowe konkretyzacje ze szczegółami, precyzyjnie odsłaniając ich warstwy, wydobywając najbardziej zajmujące aspekty utworów, a także metod adaptacyjnych. Warto zauważyć, że to opracowania obszernie, z mnogością odwołań, będące w wielu wypadkach zdaniem sprawy z naukowej recepcji danego dzieła jako filmowej adaptacji.

Autorzy poruszają się w obrębie szeroko rozumianej klasyki, w zasadzie więc czytelnik nie znajdzie tu nic wyjątkowo zaskakującego. Badacze wyruszając na spotkanie znanych obszarów, próbują jednak niewątpliwie przyjąć nieco inną perspektywę, odświeżyć spojrzenie na każdą z adaptacji. I tak, na przykład Krzysztof Kornacki poświęcając swój artykuł powieści „Popiół i diament” oraz dziełu Wajdy, nie obserwuje podobieństw, wierności a zauważa znaczące różnice między utworami. Wskazując na modyfikacje reżysera, ich przyczyny i skutki dla utworu, zarysowuje szeroki kontekst, tak dla oryginału literackiego, jak i filmu. Dzięki tym rozbudowanym kontekstom można zaobserwować złożone napięcia między utworem literackim a jego finalną, filmową konstrukcją na różnych etapach – od powstawania po krytyczną recepcję. Formowanie się istoty dzieła, podobnie jak jego interpretacja – jak prezentuje badacz – dokonuje się właśnie w ramach tych napięć, a praca Wajdy jako realizatora ukazana zostaje jako dynamiczna gra z oryginałem literackim i scenariuszem.

Kilkukrotnie też przedstawione analizy koncentrują się nie tylko na ważnych filmach, czy też arcydziełach filmu polskiego (przypadek międzynarodowych adaptacji prozy Stanisława Lema), ale też prezentują obrazy mniej znane, czy wręcz egzotyczne. W tym kontekście niezwykle ciekawy poznawczo i bardzo oryginalny na tle całości jest artykuł Grażyny Stachówny, traktujący o filmowej przygodzie poezji Wisławy Szymborskiej. Stachówna śledzi inspiracje wierszem „Miłość od pierwszego wejrzenia”, jego pozaliterackie i filmowe konteksty, odkrywając przed czytelnikiem znaczenia hongkońskiego filmu „Skręć w lewo, skręć w prawo”. Film jest adaptacją powieści graficznej Jimmy'ego Liao, dla którego inspirację stanowił utwór Szymborskiej i – jak podkreśla badaczka – stanowi on ważny składnik filmowego przedstawienia, determinując wiele jego znaczeń zgodnie z intencją poetki. Stachówna podsumowuje: „Wiersz *Miłość od pierwszego wejrzenia*, wyrosły z doświadczeń Wisławy Szymborskiej, połączył ze sobą dwa odległe kontynenty, Europę i Azję, oraz trzy różne sztuki: literaturę, plastykę i film” (s. 411).

Józef Gębski z kolei w eseju poświęconym „Pasażerke” Andrzeja Munka także podąża mniej oczywistym tropem, śledząc obrazy dzieła niepowstałego, potencjalnego, oddanego w takim kształcie, jaki nadałby mu Munk, gdyby reżyser zdołał go dokończyć. Gębski prowadzi czytelnika wartką, niemal sensacyjną narracją przez gęsty szlak scenopisu „Pasażerki”, ku dziełu nieistniejącemu, jako w zasadzie jedynemu najdoskonalszemu, które próbuje odtworzyć, zrekonstruować ze śladów. „Munk zatem był taką samą pasażerką na tym okręcie. Przepływał przez ocean sporów dziejowych. Oglądamy wir, w jaki zostaliśmy wplątani przez niewidzialną dla naszych oczu historię” (s. 338). W ujęciu badacza i reżysera, opowieść o filmie staje się także historią o kinie (rozumianym jako sposoby patrzenia i szukania ekwiwalentów, nie tylko dla słowa czy innego medium), które pozostaje tajemnicą.

W niezwykle wartościowej, bardzo ambitnej publikacji „Od Mickiewicza do Maślowskiej” jednak jakby nieco zabrakło innych rysów, stąd opracowanie wydaje się aż nadto bez skazy, może nawet zbyt szlachetne, zbyt bezpieczne w swych wyborach. Mam na myśli brak odczytań mniej kanonicznych i jeszcze bardziej nieoczywistych, jak choćby analiz filmowo-literackich przygód Mariusza Trelińskiego czy Andrzeja Barańskiego. Wydaje się, że poruszanie się w obrębie kanonu, nawet, jeśli odczytywanego na nowo, z użyciem nowych kluczy, bądź w sposób bardzo złożony, jest zawsze rozprawą z kanonem, klasycznymi adaptacjami i utworami literackimi o randze rozpoznawalnej i uznanej. Publikacja pozostała w zgodzie ze swoimi założeniami, spełniła je, lecz u czytelnika pozostawia pewne odczucie niedosytu. Być może ciekawym obszarem do zagospodarowania naukowego byłyby również dzieła literackie nigdy nieaspirujące do literatury ambitnej i relacje z ich filmowych przygód, lub wręcz zestaw dzieł filmowych uchodzących za ciekawe, choć w sposób nie zawsze zgodny z intencją autorów (na przykład polskie horrory filmowe oparte na literaturze dziś często zapomnianej). Być może zdanie sprawy z tego rodzaju związków i konfrontacji literacko-filmowych okazałoby się intrygujące, atrakcyjne i w jakimś sensie, przez swoją niereprezentatywność – odświeżające.

Spis treści:

Tadeusz Lubelski *Wstęp*

Agnieszka Morstin *Bez kompleksów. Filmowy "Pan Tadeusz" czytany inaczej*

Magdalena Podsiadło *Dalej aktualne. „Lalka” Wojciecha Jerzego Hasa według Bolesława Prusa*

Alicja Helman *Quo vadis, domine? Cztery adaptacje powieści Henryka Sienkiewicza*

Bartosz Kwieciński *„Ziemia obiecana” Wajdy według Reymonta: film o niespełnionych obietnicach*

Łucja Demby *„Ciągłe taki mi się snuje dramat...”. Od „Wesela” Wyspiańskiego do „Wesela” Wajdy*

Tadeusz Lubelski *Dwa wrzenia rewolucyjne. Od „Dziejów jednego pocisku” Andrzeja Struga do „Gorączki” Agnieszki Holland*

Sebastian Jagielski *Gra w ciuciubabkę. Andrzeja Wajdy adaptacja „Pani z Wilka” Jarosława Iwaszkiewicza*

Dominik Wierski *„Zakłęte rewiry” Janusza Majewskiego według Henryka Worcella. Od portretu środowiskowego do opowieści o inicjacji i przeszłości*

Monika Dulemba *Ja, Skolimowski, czyli „Ferdynand” na ekranie*

Marcin Maron *Między mitem a historią. Tajemnica filmowego języka „Sanatorium pod Klepsydrą” Wojciecha J. Hasa*

Krzysztof Kornacki *„Popiół i diament” Wajdy według Andrzejewskiego*

Paulina Gorlewska *Horrory w „Dolinie Issy”: od Miłosza do Konwickiego*

Józef Gębski *„Pasażerka” Andrzeja Munka według Zofii Posmysz (jaka mogłaby być, gdyby...)*

Przemysław Pełka *Nieoswajalna obcość (wszech)świata. O filmowych adaptacjach „Solaris” Stanisława Lema*

Przemysław Kaniecki *„Austeria” na czarnej wodzie. Film Jerzego Kawalerowicza według powieści Juliana Strykowskiego*

Monika Maszewska-Łupiniak *„Siekierzada”: od Stachury do Leszczyńskiego*

Grażyna Stachówna *Filmowa kariera jednego wiersza. „Miłość od pierwszego wejrzenia” Wisławy Szymborskiej po mandaryńsku*

Maciej Stroński *„Wojna polsko-ruska” z flagą i bez flagi*

Filmografia

Noty o autorach

Indeks nazwisk

Indeks tytułów

Zitierweise:

Dr. Marta Brzezińska: Rezension zu: Tadeusz Lubelski: Od Mickiewicza do Masłowskiej. Adaptacje filmowe literatury polskiej, 2014, in: <https://www.pol-int.org/de/node/1752#r3195>.

<https://www.pol-int.org/de/node/1752?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=3195>